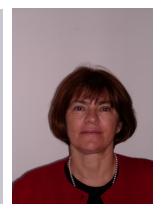

Tatjana Aparac Jelušić: Obrazovanje na daljinu i podrška knjižnica

Studeni 2004. / godište IV / ISSN 1333-5987

"Poticanjem fleksibilnog korištenja raznovrsnih izvora znanja nastoji se unaprjeđivati proces učenja na način da se razvija odgovornost i nastavnika i studenata te da se razvija samopouzdanje studenata tijekom procesa učenja, s konačnim ciljem postizanja odgovarajuće razine kompetentnosti."

U radu se ukazuje na potencijale visokoškolskih knjižnica u procesima informacijskog opismenjavanja sudionika akademskoga obrazovanja. Autorica polazi od uvjerenja da središta za nastavne izvore i pomagala (learning resources centres) mogu značajno pridonositi kvaliteti obrazovnih programa s jedne i uštedama, s druge strane. Posebnu pažnju pritom posvećuje informacijskom opismenjavanju budućih nastavnika. Njihovo ovladavanje vještinama za rad s ICT-om i mrežnim izvorima informacija predstavlja pouzdan oslonac za prijenos novih znanja i vještina na buduće generacije učenika. Akademski knjižničari, poglavito oni koji su diplomirali na studiju bibliotekarstva/knjižničarstva, određena znanja i vještine za podučavanje u uporabi ICT-a stječu već tijekom studija, no dodatno ih je potrebno obučavati kako bi odgovorili na zahtjeve iz svoje radne okoline: prije svega vezano uz osvježavanje i dodatnu izobrazbu kolega nastavnika kako bi se olakšalo sustavno uključivanje novih medija i tehnologija u obrazovni proces. Visokoškolske knjižnice nezaobilazan su oslonac nastojanjima da se osuvremeni nastava na svim razinama, a obrazovno okruženje koje se oblikuje kroz akademsku nastavu, i knjižnica kao središte koje osigurava informacijske izvore i usluge, komplementarno se nadopunjuju i nadograđuju.

Tatjana Aparac-Jelušić
Filozofski
fakultet
Sveučilišta J.J.
Strossmayer

Uvod

Promjene u akademskome obrazovanju tijekom posljednja dva desetljeća umnogome se oslanjaju na koncept samostalnog učenja koje se suprotstavlja dotad prevladavajućem konceptu poučavanja, poglavito kada se radi o srednjoeuropskoj akademskoj tradiciji. U novom pristupu i programima, u kojima je student središnja točka svih nastojanja – student-centred learning (usp. npr. Fosmire, Macklin, 2002), naglašava se važnost praćenja i vrednovanja učinaka što ih sveučilišta imaju na svoje studente. Deset načina za promjenu dodiplomske nastave, sadržani u Izvještaju koji je o američkom visokoškolskom obrazovanju podnijela Boyerova komisija (usp. Petr, Aparac, 2003) ističu, između ostaloga, potrebu da se proces akademske izobrazbe temelji na stalnom istraživačkom radu studenata i njihovu postupnom osposobljavanju za kritičko propitkivanje i djelovanje. Tim se Izvještajem na određeni način iskazala i formalna suglasnost s velikim promjenama koje se događaju u američkom obrazovnom sustavu, kao što su nastojanja Europske unije iznjedrila nekoliko važnih dokumenata za razvoj i preobrazbe europskog akademskog prostora (usp. primjerice Divjak, 2004). Strateški dokument Europske komisije (eLearning action plan, 2001) postavlja e-učenje kao proces zasnovan na korištenju novih multimedijalnih tehnologija i Interneta radi unaprjeđenja kvalitete učenja, i to putem olakšavanja pristupa izvorima i uslugama. Unescov pak dokument o ulozi ICT-a u obrazovanju (UNESCO, 2002) naglašava potrebu cjeloživotnog obrazovanja nastavnika za rad s novim tehnologijama, za što je, nesumnjivo, posebno važno na koji će se način knjižnice uključiti u te procese. U Hrvatskoj, ako se uzme u obzir nedovoljna opskrbljenost visokoškolskih knjižnica, stupanj njihove otvorenosti korisnicima, broj djelatnika, usluge koje se nude te osobito razina njihove međusobne suradnje, ne čudi što istraživanja ukazuju na to da studenti diplomiraju bez dostatna poznavanja izvora informacija i načina korištenja knjižničnih usluga (usp. npr. Lisek, 1999).

Nov koncept učenja i poučavanja sve više zastupaju i sami sveučilišni nastavnici i pritom, prije ili kasnije, postaju svjesni potrebe da se postojeći izvori kojima knjižnice raspolažu ili im osiguravaju pristup organiziraju na djelotvoran način kako bi se olakšala izgradnja repozitorija nastavnoga gradiva, osigurao pristup bazama podataka i sl., za što sami nastavnici nemaju ni dovoljno vremena ni dovoljno znanja. Taj izazov pred knjižnice postavlja velike zahtjeve, ali im ujedno nudi priliku da promijene svoj položaj, odnosno da ukažu na važne zadaće koje mogu i trebaju obavljati u promijenjenim uvjetima djelovanja.

Međutim, za učinkovito obrazovanje potpomognuto informacijsko-telekomunikacijskom tehnologijom (ICT) potrebno je ostvariti nekoliko temeljnih pretpostavki. Potrebno je, primjerice, organizirati i razvijati sustav podrške, sustavno educirati nastavno osoblje i osoblje za podršku (tehničko osoblje, knjižničare, dizajnere). T. Bates (2004) naglašava jedan od ključnih segmenata – stratešku opredijeljenost ustanove prema uvođenju informacijskih tehnologija u sveukupno poslovanje ustanove, uključujući i strateški plan za njezino uvođenje u nastavu. O tome se u nas tek počinje govoriti.

Važno je ipak naglasiti da je uloga knjižničara prepoznata kao nezaobilazna u

procesima obrazovanja na daljinu, o čemu svjedoče i stavovi stručnjaka u Edupointu (usp. primjerice Kupres, 2004).

Potencijali knjižnica

IFLA, CILIP, ARCL i druge profesionalne udruge, polazeći od toga da knjižnice mogu imati važnu ulogu u unaprjeđivanju akademskog obrazovanja kao i u zagovaranju i poticanju projekata informacijskog opismenijavanja nastavnika i studenata, posebno se zalažu za snažnije uključivanje knjižnica u problemski zasnovanu nastavu i obrazovanje na daljinu (usp. npr. Association, 2000). Pritom se ističe da nove obrazovne tehnologije i metode zahtijevaju i od nastavnika i od studenata ovladavanje vještinama potrebnim za korištenje ICT-a i raznovrsnih programskih paketa. Kompetentni pak knjižničari mogu izravno pridonositi nastojanjima da se osigura potrebna razina informacijske pismenosti svih sudionika u akademskome obrazovanju. Knjižničari, napose predmetni stručnjaci, mogu uputiti na raspoložive izvore znanja i informacija, osigurati povoljne licence, zaštitu repozitorija ako to zahtijevaju postignuti dogovori i dr. U razvijenim je sredinama sve veći broj sveučilišta koja osnivaju posebne jedinice kao podršku akademskoj nastavi, a pritom se umjesto naziva »knjižnica« sve više rabi naziv 'središte nastavnih izvora i pomagala' (learning resources centres). Savjet za nastavne izvore i pomagala u koledžima (Council for Learning Resources in Colleges), savjetodavno i upravljачko tijelo koje je u Velikoj Britaniji osnovano radi promicanja novog modela opskrbe informacijama za potrebe obrazovanja, definira takva središta kao izdvojenu uslugu unutar akademskih ustanova kojom se omogućuje učenje na temelju postojeće, in situ dostupne nastavne građe, i kojom se pruža podrška fleksibilnom učenju (npr. izdvojene računalne učionice, mjesta za učenje, radionice o učenju, audiovizualne i reprografske usluge). Osnovu novoga modela nesumnjivo čini konstruktivistička pedagogija, koja nastoji slijediti složenu prirodu obrazovnog procesa prilagođujući nastavne procese i aktivnosti individualnim stilovima učenja. Poticanjem fleksibilnog korištenja raznovrsnih izvora znanja nastoji se unaprjeđivati proces učenja na način da se razvija odgovornost i nastavnika i studenata te da se razvija samopouzdanje studenata tijekom procesa učenja, s konačnim ciljem postizanja odgovarajuće razine kompetentnosti. Dakako, u takvu modelu nastavnik je sve više 'moderator' u procesima učenja, a sve manje predavač, pa mu usluge kompetentnog knjižničara mogu biti čvrsto uporište za razvoj programa i izvođenje nastave.

Međutim, u svemu se ovome ipak ne smiju podcijeniti i zaboraviti prednosti i snaga tradicionalnog načina poučavanja, a nove se metode i tehnike moraju koristiti s mjerom i razumom. I premda 'središta za nastavne izvore i pomagala' ne predstavljaju definitivni odgovor na tekuće pedagoške izazove visokoškolske nastave, takva središta mogu postati iznimno važna, pa se čak nametnuti i kao katalizatori pedagoških inovacija (usp. Petr, Aparac, 2003).

S druge strane, u nastojanjima da se podigne razina informacijske pismenosti sudionika akademskoga obrazovanja takva središta mogu pridonositi kvaliteti programa s jedne i uštedama s druge strane. Iako se pritom vodi računa o svim studentima kojima valja olakšati stjecanje odgovarajućih vještina kako bi bili informacijski pismeni, posebnu pozornost, prema našem mišljenju, potrebno je posvetiti budućim nastavnicima. Iako je informacijsku pismenost potrebno razvijati na svim razinama obrazovanja, posebno je važno da je steknu oni studenti koji se školuju za buduće nastavnike jer će se na taj način najbolje osigurati prijenos znanja i vještina na buduće generacije učenika (usp. Hoić, 2003). Akademski knjižničari, napose oni koji su diplomirali na studiju bibliotekarstva/knjižničarstva, određena znanja i vještine za podučavanje u uporabi ICT-a stječu već tijekom studija, no dodatno ih je potrebno obučavati kako bi odgovorili na zahtjeve iz svoje radne sredine. Obrazovno okruženje koje se oblikuje kroz akademsku nastavu te knjižnica kao središte koje osigurava informacijske izvore i usluge komplementarno se nadopunjuju i nadograđuju (usp. Špiranec, 2004).

Dakle, jedno je od najvažnijih pitanja kako obučiti knjižničare, odnosno osoblje središta za nastavne izvore i pomagala da postanu kvalitetni mentori. Ako se tomu pridoda korisnost njihova sudjelovanja u timovima za obrazovne programe na daljinu, razvidno je da obučeni knjižničari mogu višestruko pridonositi kvalitetnoj uporabi novih tehnologija u obrazovanju, poglavito u obrazovanju na daljinu.

U nekim se udžbenicima (vidjeti npr. Information Technology, 1997) naglašavaju ciljevi te obuke, pri čemu se polazi od toga da svi članovi tima za obrazovanje na daljinu moraju biti osposobljeni za:

- razumijevanje uloge i zadaća tima i svakog njegovog pojedinog člana

"Knjižnice danas unaprjeđuju sustave obrazovanja na daljinu u dvama područjima: u području usluga i u području stvaranja repozitorija nastavnoga gradiva."

- identificiranje potreba svih sudionika u procesima obrazovanja na daljinu
- planiranje posebnih dionica za koje su odgovorni
- prepoznavanje problema i predlaganje rješenja kako bi se uočeni problemi otklonili
- korištenje istraživačkih tehnika kojima se prikupljaju i analiziraju stavovi i zapažanja sudionika procesa obrazovanja na daljinu.

Hrvatske akademske knjižnice i novi pristupi obrazovanju

Knjižnice danas unaprjeđuju sustave obrazovanja na daljinu u dvama područjima: u području usluga i u području stvaranja repozitorija nastavnoga gradiva.

Kada se radi o uslugama, ne treba zanemariti važnost tzv. tradicionalnih informacijskih usluga koje se korisnicima pružaju in situ: usluge usmjeravanja, upućivanja, komuniciranja između knjižničara i korisnika tijekom potraživanja i pretraživanja informacija i sl. Pa ipak, svaki nastavnik koji rabi ICT u nastavi i prati svoje studente kad im zadaje zadaće, vjerojatno primjećuje u kojoj su mjeri studenti skloniji mrežnim izvorima. Online usluge, poput online učionica, 'pitajte knjižničara' ili 'moja knjižnica' sve su privlačnije i sve se više upotrebljavaju među studentima i nastavnicima, a ako ih knjižnica nije ponudila, ne treba čuditi što studenti, pa i nedovoljno upućeni nastavnici, radije koriste neproverene mrežne izvore ne znajući što im sve stoji na raspolaganju u vlastitoj knjižnici.

U Hrvatskoj akademskoj zajednici, zahvaljujući razvoju CARNeta, Sustava znanstvenih informacija, nastojanjima Nacionalne i sveučilišne knjižnice, SRCE-a te naporima pojedinih knjižnica, ponuđen je niz mrežnih usluga. Zamjetno je, međutim, da se te usluge nisu razvijale istim intenzitetom u svim znanstvenim poljima i granama te da nisu uvijek dostupne svim članovima akademske zajednice u Hrvatskoj. Time je još jače istaknuta uloga knjižnica na sveučilištu kao mogućih pristupnih točaka i središta koja bi mogla ponuditi pristup raznim izvorima informacija i obuku za rad s novim tehnologijama svim svojim članovima. Upravo tu, prema našem mišljenju, knjižničari mogu imati važnu ulogu u pribavljanju informacija i ukazivanju na moguće korisne izvore za nastavu. Njihova kompetentnost može doći do izražaja u organiziranju repozitorija nastavnoga gradiva i u poučavanju članova akademske zajednice kako da koriste ICT u procesima pretraživanja i uporabe informacija potrebnih za obrazovanje, usavršavanje i znanstveni rad. Ne manje važnim držimo uključivanje sveučilišnih knjižničara kao kompetentnih stručnjaka u sve faze procesa preobrazbe akademske nastave na hrvatskim sveučilištima.

U drugom smo radu (Petr, Aparac, 2003) istaknuli da pritom vidimo dva načina za ostvarenje navedenih pomaka. Prvi je uvjetovan osmišljenim programima stalnog stručnog usavršavanja knjižničara, s naglaskom na komunikacijske vještine, pedagoška znanja i vještine prenošenja znanja te stalno osuvremenjivanje znanja i vještina za rad s novim računalnim i telekomunikacijskim tehnologijama. Drugi je uvjetovan umrežavanjem knjižnica (unutar sveučilišta, unutar odgovarajućeg znanstvenog područja, na regionalnoj/nacionalnoj razini i sl.), kako bi se maksimalno iskoristili svi raspoloživi izvori znanja i informacija te kako bi se osigurale nove službe i usluge, poput, primjerice, online tečajeva za informacijsko opismenjivanje, tečajeva za napredna pretraživanja i evaluaciju informacija, usluge tipa 'pitajte knjižničara', mrežni vodiči i sl.

U hrvatskom akademskom knjižničarstvu prisutan je još jedan važan aspekt kojemu se, nažalost, ne pridaje dovoljna pozornost: kompetentnost predmetnih stručnjaka za organizaciju informacija vezanih uz znanstvenoistraživačke projekte i djelovanje samih nastavnika kako bi se polučeni rezultati približili studentima i bili sastavnicom, odnosno važnim uporištem obrazovnog procesa. To se odnosi i na obznanjivanje informacija o tiskanim publikacijama, polupublikacijama kao i o elektroničkim publikacijama. Određen korpus elektroničkih dokumenata nastaje kao proizvod procesa obrazovanja na daljinu pa zahtijeva ne samo pohranu i čuvanje već i djelotvorne sustave pronalazjenja.

Nadalje, u svijetu se primjenjuju modeli integracije knjižničnih sustava (WebPAC-i, sustavi posudbe i rezervacije, sustavi pružanja informacija), sustava za online poučavanje i sustava za obrazovanje na daljinu. Središta za nastavne izvore i pomagala na sveučilištima u Velikoj Britaniji, primjerice, uobičajeno nude nastavnicima i studentima uvid u tehnologiju kojom sveučilište raspolaže te njezine napredne inačice, omogućuju pristup računalima i drugim tehnološkim pomagalima. Pristup mreži osiguravaju slijedom dogovorenih pravila identifikacije i autorizacije te nude stručnu pomoć kompetentnog osoblja (usp. primjerice mrežne stranice Sveučilišta Istočni London i koledža Leicester, na kojima su predstavljena poslana središta za nastavne izvore i pomagala, strateške smjernice i usluge koje nude).

Umjesto zaključka

"Dosadašnja iskustva ukazuju na to da organizacija i vođenje središta za nastavne izvore i pomagala nije ni jednostavna ni jeftina, ali da u bitnoj mjeri pridonosi kvalitetnijoj podršci obrazovnim procesima in situ i online te uštedama koje proizlaze iz zajedničkog ugovaranja licenci, razvijanja metapodataka za nastavno gradivo i sl."

Dakako, postoji niz nerazjašnjenih pitanja vezanih uz odabir primjerenih modela, organizaciju, oblikovanje i integraciju knjižnica u procese obrazovanja na daljinu. O tome svjedoči nekoliko projekata cilj kojih je iznalaženje optimalnih rješenja za neke od uočenih problema. Brojni primjeri iz prakse ukazuju na nastojanja da se djelotvorno i ekonomski opravdano koriste materijalni, tehnički i intelektualni izvori u suvremeno koncipiranoj akademskoj nastavi.

Dosadašnja iskustva ukazuju na to da organizacija i vođenje središta za nastavne izvore i pomagala nije ni jednostavna ni jeftina, ali da u bitnoj mjeri pridonosi kvalitetnijoj podršci obrazovnim procesima in situ i online te uštedama koje proizlaze iz zajedničkog ugovaranja licenci, razvijanja metapodataka za nastavno gradivo i sl. Knjižničari ukazuju na prednosti novoga organizacijskog modela, a zabilježeno je da na čelo sveučilišnih središta za nastavne izvore i pomagala često dolaze upravo knjižničari zahvaljujući svojem iskustvu u upravljanju i stečenim znanjima i vještinama. U nekim sredinama nije izostala ni privatna inicijativa: u Velikoj je Britaniji osnovana privatna tvrtka Learning Resource Centres (LRC) koja nudi usluge obučavanja knjižničara za postavljanje takvih središta, savjete pri upravljanju projektima, pomoć pri analizi mogućih modela učenja i potreba nastave te druge usluge. Ustanove koje su pretplaćene na usluge LRC-a redovito se obavještavaju o referentnoj građi, radnim materijalima, a na raspolaganju su im dobro obučeni savjetnici, mentori i treneri. Zanimljive su i usluge Vijeća za nastavne izvore u britanskim koledžima, tijela koje vrlo aktivno promiče ideju 'središta za nastavne izvore i pomagala' među članovima uprava visokoškolskih ustanova u Velikoj Britaniji. Kako je ta zemlja jedna od vodećih u području mjerenja uspješnosti poslovanja u gotovo svim javnim službama, a poglavito u području obrazovanja, to je tijelo objavilo i vodič za sve ravnatelje koledža i razna upravna tijela. Na osnovi preporuka iz tog vodiča olakšano je vrednovanje vlastitih središta za nastavne izvore i pomagala te provođenje benchmarking analiza. Vijeće je uvelo i nagradu 'Beacon Award', koja se svake dvije godine dodjeljuje ustanovama koje uspiju najbolje integrirati knjižnice/središta za nastavne izvore i pomagala u svoje nastavne planove i programe.

Kako se sve više članova akademske zajednice zanima za mrežne usluge, knjižnice koje su se odlučile za uvođenje i sustavno unaprjeđivanje takvih usluga mijenjaju i uvriježene stereotipe koje o njima ima onaj dio populacije koji uobičajeno ne koristi njihove usluge. Stalni pak korisnici zadovoljni su proširenjem ponude, o čemu svjedoče brojna istraživanja korisničkih stavova. Usto, knjižnične mrežne usluge smatraju se pouzdanijima od usluga nekih profitnih ponuđača mrežnih usluga, jer kvaliteta usluga počiva na znanju i iskustvu obučenoga osoblja. S porastom ponude mrežnih usluga knjižnice primaju sve više online zahtjeva, ili putem e-pošte ili putem osmišljenih programa za komunikaciju s korisnicima što omogućuje organizaciju i ponudu digitalne informacijsko-referalne usluge (npr. 'pitajte knjižničara', 'razgovor s knjižničarom' i sl.). Nova usluga može se smatrati dodanom vrijednošću standardnim informacijsko-referalnim uslugama koje nude knjižnice. U literaturi se u posljednje vrijeme kritički ocjenjuju one knjižnice koje digitalnu informacijsko-referalnu uslugu drže mogućom samo ako knjižnica raspolaže dovoljnim brojem osoba (Berube, 2003). Praksa pokazuje da su i manje, ali korisnicima usmjerene knjižnice znale pronaći partnere s kojima nastoje prevladati probleme što ih donosi nedostatak osoblja, iskorištavajući pritom znanje i vještine svih članova tima koji je dogovorio zajedničku ponudu informacijskih usluga (Lankes, 2000).

Uspostavljanje digitalne informacijsko-referalne službe kao sastavnoga dijela obrazovanja na daljinu složen je proces koji zahtijeva temeljite pripreme kako bi se na najdjelotvorniji način integrirali iskustvo tradicionalne informacijske službe i mogućnosti novih tehnologija.

Životopis

Dr. sc. Tatjana Aparac-Jelušić, redovni profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J.J. Strossmayer u Osijeku. Diplomirala komparativnu književnost i talijanski jezik i književnost. Magistrirala 1982. godine, a doktorirala 1991. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, područje informacijskih znanosti. Predaje na matičnome fakultetu, na Studiju knjižničarstva na Sveučilištu u Zadru i na Postdiplomskom studiju iz informacijskih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu. Od 2001. godine uključena je u projekte obrzovanja na daljinu. Objavila jednu knjigu, četiri poglavlja u knjizi, preko 90 stručnih i znanstvenih radova, recenzija i

Filozofski fakultet
Sveučilišta J.J.
Strossmayer

preglednih članaka iz bibliotekarstva i informacijskih znanosti u međunarodnim i domaćim časopisima i zbornicima. Uređuje niz Priručnici iz knjižničarstva, pojedine tematske brojeve Vjesnika bibliotekara Hrvatske i druge stručne publikacije. Voditeljica znanstvenog projekta Očuvanje, organizacija i uporaba hrvatske knjižne baštine. Članica je Hrvatskoga knjižničarskog društva, Hrvatskog čitateljskog društva i American Society for Information Science and Technology. Članica uredništava međunarodnih časopisa: Journal of Documentation, Alexandria, Information Processing & Management. Dobitnica Kukuljevićeve povelje, najvišeg priznanja u hrvatskom knjižničarstvu.